

ПРОЦЕС ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ НЕУРЯДОВИХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ

© Ільницька У., 2013

Досліджено процес інституціоналізації неурядових міжнародних організацій у світовій політиці та становлення їх як активних та впливових суб'єктів міжнародних відносин; розглянуто особливості функціонування перших неурядових організацій; висвітлено динаміку зростання кількості неурядових організацій, відображено активізацію їх діяльності та значний вплив на світовий політичний процес; висвітлено політико-правовий статус сучасних неурядових організацій як інститутів системи міжнародних відносин.

Ключові слова: неурядові міжнародні організації; процес інституціоналізації неурядових міжнародних організацій; функціонування перших неурядових міжнародних організацій; особливості правосуб'єктності неурядових організацій у світовій політиці.

PROCESS OF INSTITUTIONALIZATION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN WORLD POLITICS

© Ilynska U., 2013

The article examines the process of institutionalization of non-governmental organizations in the world politics and the formation of both active and influential actors in international relations, as well as the specifics of functioning of the first non-governmental organizations. The article also gives a comprehensive account of growth dynamics of non-governmental organizations, describes the revitalization of their activities and shows their significant impact on the global political processes. There is also an overview of the political and legal status of modern non-governmental organizations as entities of the international relations landscape.

Key words: non-governmental organizations, process of institutionalization of non-governmental organizations, functioning of the first non-governmental international organizations, international and legal subjectivity of non-governmental organizations in world politics.

Глобалізаційні та трансформаційні процеси, які відбуваються у сучасній світовій політиці, зумовлюють актуалізацію політичних та економічних функцій недержавних інституцій. Спостерігається зростання впливу неурядових міжнародних організацій як в окремих регіонах, так і в глобальному просторі. Неурядові міжнародні організації функціонують як самостійні суб'єкти, впливаючи на світову політику, репрезентуючи широкі суспільні інтереси, які виходять за межі сучасних держав, а це, своєю чергою, зумовлює створення глобального громадянського суспільства. Неурядові організації досягають поставлених цілей, мобілізуючи міжнародну суспільну думку та здійснюючи тиск на міжурядові організації (наприклад, на ООН) та на уряди держав. Отже, така політична активність неурядових організацій зумовлює зростання наукового інтересу до них, як до суб'єктів політичного процесу, та вимагає переосмислення їх ролі, місця та ступеня впливу в системі міжнародних відносин. Постає необхідність у всебічному дослідженні процесу інституціоналізації неурядових організацій як суб'єктів системи міжнародних відносин, носіїв світової громадської думки.

Проблема функціонування неурядових міжнародних організацій завжди привертала увагу науковців. Зокрема дослідженнями проблематики займалися Б. Кістяківський, Т. Алексєєва, В. Буткевич, О. Бурлак, В. Головенько, Н. Гусак, О. Зайцева, А. Колядін, Н. Крилов, В. Маркушина, А. Мац-

ко, Г. Морозова, Т. Нешатаєва, С. Подшибякін, В. Поліщук, О. Тарасов, А. Ходорчук, М. Черкес, Л. Чернявська. Однак поза увагою науковців залишились проблеми, пов'язані з процесом інституціоналізації неурядових міжнародних організацій як впливових акторів міжнародних відносин та суб'єктів міжнародного права із спеціальною правосуб'єктністю. Недостатньо висвітлено основні етапи становлення системи неурядових організацій та діяльність перших найвпливовіших міжнародних неурядових організацій.

Актуальність теми та відсутність ґрунтовних теоретичних досліджень процесу інституціоналізації неурядових міжнародних організацій у світовій політиці визначили **мету роботи** (дослідити процес інституціоналізації неурядових міжнародних організацій у світовій політиці) та наукові *завдання*: розглянути процес становлення неурядових міжнародних організацій як суб'єктів міжнародних відносин; охарактеризувати динаміку розвитку системи неурядових організацій; розглянути особливості діяльності перших найвпливовіших неурядових організацій; висвітлити політико-правовий статус сучасних неурядових організацій як інститутів світового політичного процесу; розглянути критерії ідентифікації та специфіку впливу неурядових міжнародних інститутів на світову політику.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивними причинами виникнення неурядових міжнародних організацій є глобалізаційні процеси та масштабні транскордонні взаємодії. На думку сучасних науковців, в перспективі міжнародні неурядові організації зумовлять створення глобального громадянського суспільства, яке впливатиме на систему міжнародних відносин подібно до громадянського суспільства у національних державах [15, с. 244].

Основним політичним засобом неурядових організацій у сфері міжнародної політики є мобілізація міжнародної суспільної думки, а методом досягнення цілей – здійснення тиску на впливові міжурядові організації і безпосередньо на ті чи інші держави. Саме так діють, наприклад, «Грінпіс», «Міжнародна амністія», «Міжнародна федерація з прав людини» або «Всесвітня організація боротьби проти тортур». Тому міжнародні неурядові міжнародні організації такого типу часто називають «міжнародними групами тиску» [13].

Міжнародні неурядові організації, як і національні неурядові організації, є самостійними акторами, не пов'язаними з діяльністю національних урядів, на території яких вони зареєстровані. Крім того, організації можуть і протистояти національним державам з політико-ідеологічних міркувань.

У світовій політиці міжнародні неурядові організації забезпечують розширення варіативності і гнучкості політики держав, пропонують такі варіанти дій і рішень, які раніше не розглядалися і не аналізувалися; допомагають політикам краще зрозуміти сутність і особливості тієї сфери діяльності, за яку вони несуть відповідальність, а також зрозуміти завдання, що потребують виконання із врахуванням інтересів громадськості. Крім того, неурядові інститути організовують обговорення та вирішення зовнішньополітичних проблем поза межами традиційних урядових каналів, на самостійно створених «форумах неурядових міжнародних організацій». У такому випадку вони виконують функцію соціалізації нових політичних інститутів, рухів до міжнародного співтовариства, виступають агентами глобального громадянського суспільства, представляють і захищають інтереси громадян, чий права порушуються; здійснюють моніторинг діяльності урядів, формуючи в такий спосіб елементи системи політичних стримувань та противаг на глобальному рівні [17].

У становленні та інституціоналізації системи неурядових міжнародних організацій можна виокремити певні етапи та історичні віхи.

Перші неурядові організації з'явилися ще в середині XIX ст. Зокрема, у 1823 р. було утворене Британське міжнародне товариство боротьби проти рабства.

У 1863 р. за ініціативи швейцарця Анрі Дюнана була утворена неурядова організація Міжнародний Червоний Хрест, яка і нині є однією із найвідоміших та найвпливовіших. Метою організації було надання гуманітарної допомоги військовополоненим, хворим і пораненим військовим під час війни, а також постраждалим від стихійних лих у мирний час. Важливою компетенцією організації Міжнародний Червоний Хрест було право відвідувати місця утримання військовополонених або інтернованих цивільних осіб, а також організацію Центрального довідкового агентства у справах військовополонених для збору інформації. Від початку заснування до організації належали лише

швейцарці як представники традиційно нейтральної держави, але вже скоро осередки Червоного Хреста з'являються в інших країнах під різними назвами: Червоного Півмісяця (в ісламських державах), Червоного Лева і Сонця (в Ірані) тощо [14].

Значний вплив на сферу міжнародних відносин здійснювали економічні неурядові організації. У 1895 р. був утворений Міжнародний кооперативний альянс, який об'єднав національні та регіональні союзи кооперативів. Організація залишається впливовою і в наш час, маючи консультативний статус при ООН. Основні цілі Міжнародного кооперативного альянсу: розвиток кооперативного руху, співробітництво між кооперативними організаціями різних країн.

З метою встановлення миру та налагодження співробітництва у 1899 р. парламентарі-пацифісти близько 90 країн створюють неурядову організацію Міжпарламентський Союз, вищим органом якого була Конференція Міжпарламентського Союзу, а виконавчий комітет знаходився у Женеві. Головною метою Міжпарламентського Союзу було сприяння миру й співробітництву між державами, запобігання світовій війні. До Союзу входили парламентські групи з близько 90 країн [13].

Проведення багатосторонніх Конференцій та Конгресів, кількість яких до початку ХХ ст. збільшувалась, заклало підвалини для створення впорядкованої системи неурядових міжнародних організацій, які мали переважно науковий, релігійний, пацифістський чи господарський характер. У 1905 р. нараховується вже 134 неурядових організації різного характеру і спрямування.

З метою покращення умов праці, підвищення заробітної плати у 1920 р. була заснована Всесвітня конфедерація праці (яка нині нараховує понад 15 млн. членів), а також Міжнародна торговельна палата, яка об'єднала національні осередки торговельно-промислових палат.

До середини ХХ ст. різко збільшується кількість неурядових міжнародних організацій, адже суспільство відчуло нагальну потребу в організації громадськості різних держав для реалізації й захисту спільних інтересів та досягнення консенсусу з різноманітних питань у сфері зовнішньої політики. Крім того, значний вплив мав процес глобалізації, що активно розпочався з середини 50-х рр. ХХ ст. і на початок ХХІ ст. набув колосального розмаху.

Інтенсивний процес утворення і функціонування міжнародних неурядових організацій розпочався після Другої Світової війни і зумовив формування значної їх кількості (Міжнародна демократична федерація жінок (1945 р.), Міжнародна організація журналістів (1946 р.); Міжнародна асоціація юристів-демократів (1946 р.)). Більшість неурядових організацій цього періоду виникали як пацифістська реакція на жакливі прояви війни.

З 1945 р. функціонує Всесвітня федерація профспілок, яка від початку свого заснування й до нині є активним суб'єктом у сучасній системі міжнародних відносин.

Особливо інтенсивним процес утворення міжнародних неурядових організацій став з початком функціонування на міжнародній арені ООН. Після утворення Організації Об'єднаних Націй, з метою консолідації національних асоціацій підтримки ООН у 1946 р. утворено Всесвітню федерацію асоціацій сприяння ООН. Її основні цілі: зміцнення міжнародного співробітництва й взаєморозуміння між народами; координація й сприяння діяльності національних асоціацій, що виступають на підтримку ООН.

Варто відзначити надзвичайно стрімку динаміку зростання кількості неурядових організацій у системі міжнародних відносин, активізацію їх діяльності та значний вплив на світовий політичний процес. У 1905 р. нараховувалось 134 неурядові організації, в 1958 р. – їх вже було 1000, у 1972 р. – 3733, наприкінці 1980-х р.– 4000; у 1994 р. – 43958 міжнародних неурядових організацій [8, с. 6–7]. У ХХІ ст. їх кількість продовжує зростати.

З часу утворення у 1823 р. Британського міжнародного Товариства Боротьби проти рабства, неурядові організації пройшли активну за змістом і формами діяльності еволюцію: 1) зростання кількості; 2) посилення співробітництва у вирішенні як окремих, так і глобальних проблем сучасності; 3) зростання рівня і масштабів взаємодії з державними, міжурядовими організаціями (особливо з установами системи ООН); 4) зміцнення незалежності та авторитету цих організацій на міжнародній арені [8, с. 6–7].

Причинами зростання кількості та впливу міжнародних неурядових організацій на світовий політичний процес є: 1) виникнення глобальних проблем, вирішення яких потребує не лише концент-

рації та спільних заходів міжнародного співтовариства держав, але й залучення світового громадянського суспільства; 2) активізація демократичних процесів у сфері внутрішніх та міжнародних відносин; 3) поширення світового руху, спрямованого на захист загальнолюдських цінностей та недостатні можливості окремих держав і міжнародних організацій щодо дієвого вирішення проблем сьогодення; 4) посилення громадського контролю над процесом розроблення і ухвалення міждержавних рішень щодо забезпечення захищеності життєво важливих інтересів людини та суспільства у разі появи нових викликів і загроз глобалізації; 5) розширення можливостей міждержавних транскордонних зв'язків та їхній вплив на міжнародні неурядові організації [5, с. 163]

Значне зростання кількості неурядових міжнародних організацій, актуалізація їх впливовості на світовий політичний процес детермінує їх особливу правосуб'єктність, яка полягає у тому, що неурядові міжнародні організації не є суб'єктами міжнародного права, однак можуть виступати як впливові суб'єкти міжнародних правовідносин.

Специфіка впливу неурядових організацій полягає у руйнуванні монополії державних органів на зовнішньополітичну діяльність та політичну інформацію у сфері міжнародних відносин; активізації відкритості та конкурентності на ринку ідей та рішень; лобіюванні громадських інтересів; організації дебатів, публічних дискусій та обговорень зовнішньополітичних рішень [17].

Незважаючи на впливовість неурядових організацій як суб'єктів міжнародних відносин і активних акторів політичного процесу, сучасне міжнародне право так і не розробило єдиної загально-визнаної дефініції поняття міжнародна неурядова організація. До того ж були визначені критерії, які дають змогу ідентифікувати подібні організації: 1) організація повинна мати некомерційний характер. Рада Європи прямо вказує на некомерційні цілі діяльності організації у «Конвенції про визнання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій». Організація Об'єднаних Націй некомерційний характер визначає як фінансування організації її членами чи добровільними внесками. До того ж деякі некомерційні організації, визнані Радою Європи та ООН як неурядові, об'єднують представників бізнесу, що лобіюють комерційні інтереси. До таких організацій належить Міжнародний морський форум нафтовидобувних компаній, який активно співпрацює як неурядова інституція з ООН та Міжнародною морською організацією; 2) організація не повинна бути заснована урядом держав на основі угод між державами; 3) організація не повинна використовувати чи пропагувати насильницькі методи. Тобто неурядовими не визнаються рухи за визволення, сторони, що воюють, повстанці та інші озброєні угруповання, навіть якщо їхні дії відповідають принципам міжнародного права. Отже, не визнаються неурядовими Організація визволення Палестини, Народна організація Південно-Західної Африки тощо; 4) організація не повинна брати участі у політичній діяльності з метою досягнення влади. Тобто політичні партії, опозиційні об'єднання не є неурядовими інститутами. Однак міжнародні об'єднання політичних партій такі, як Ліберальний інтернаціонал, Соціалістичний інтернаціонал, Міжнародний союз демократів, визнаються неурядовими організаціями; 5) міжнародною вважається організація, якщо вона має осередки принаймні у трьох державах [13].

У XXI ст. міжнародні неурядові організації впевнено стають «третьою силою» сучасного світового політичного процесу, силою, яка стоїть між державою та ринком, між офіційною дипломатією і міжнародними корпораціями. Це зумовлено тим, що міжнародні неурядові організації мають певні переваги у світовій політиці порівняно з традиційними акторами – державними та міжурядовими організаціями, а саме: 1) виступають альтернативою урядам у вирішенні складних проблем, оскільки вони динамічніші, швидше, ніж офіційні суб'єкти політики, здатні реагувати на кон'юнктуру, їхня діяльність незалежна від тимчасових політичних коливань; 2) ближчі, ніж інші інститути, до реальних інтересів громадськості та індивідуальних інтересів; 3) відрізняються специфікою політичної діяльності: діють активно, впевнено, наполегливо, рішуче. Їхні цілі виражені чітко, ясно, доступно; вони відкриті, гнучкі, уміють легко домовлятися та ефективно співпрацювати; діють гласно, прозоро; 4) конструктивно налаштовані на реалізацію конкретних завдань у сфері своєї компетенції; 5) на міжурядовій арені сміливо висловлюють свої погляди, оскільки є порівняно незалежними у своїх рішеннях з дипломатами, заангажованими у сфері двосторонніх відносин; 6) володіють додатковою професійно значущою інформацією, якої часто не мають урядові структури, об'єднують висококваліфікованих спеціалістів у своїй сфері; 7) розглядаючи

принципові питання, зосереджуються виключно на досягненні цілей, тоді як держави ці цілі можуть підпорядковувати іншим зовнішньополітичним інтересам або взагалі їх ігнорувати; 8) використовують активність місцевих осередків на рівні держав з метою врахування громадської думки [20, с. 100–101]

Отже, процес інституціоналізації неурядових міжнародних організацій мав кілька етапів, кожен з яких відзначався динамічним зростанням кількості неурядових інститутів. Невпинне розширення мережі неурядових міжнародних організацій зумовило їх політичну активність та впливовість як суб'єктів міжнародних відносин, які репрезентують широкі суспільні інтереси, мобілізують світову суспільну думку, впливають на процеси ухвалення зовнішньополітичних рішень, визначають вектори розвитку світових процесів.

Перспективою подальших досліджень є вивчення різноманітних підходів до класифікації неурядових міжнародних організацій, аналіз їх впливу на різні сфери суспільно-політичного життя як у регіональному, так і в глобальному вимірах.

1. Абашидзе А.Х. *Неправительственные организации: международно-правовые аспекты* / А.Х. Абашидзе, Д.А. Урсин. – М., 2002. – 160 с. 2. Алексеева Т.І. *Міжнародні організації* / Т.І. Алексеева. – Х.: Вид-во ХНЕУ, 2006. – 200 с. 3. Ільницька У.В. *Неурядові міжнародні організації як суб'єкти світового політичного процесу* / У.В. Ільницька // *Гуманітарні та соціальні науки: матер. 3-ї Міжнар. конф. молодих вчених НСС-2011.* – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. – С. 176–177. 4. Ільницька У.В. *Особливості міжнародно-правової суб'єктності неурядових організацій* / У.В. Ільницька // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. пр.* – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2012. – Вип. 24. – С. 84–91. 5. Корнієвський О.А. *Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави: монографія* / О.А. Корнієвський. – К.: Альтерпрес, 2010. – 396 с. 6. Корнієвський О.А. *Недержавна система забезпечення національної безпеки держави: концептуальні засади* / О.А. Корнієвський // *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.* – 2008. – № 42. – С. 231–240. 7. Кольяр К. *Міжнародні організації* / К. Кольяр. – М., 1978. 8. Кузнєцова Е.В. *Международные неправительственные организации (правовые вопросы): учеб. пособ. для студ. юрид. спец.* / Е.В. Кузнєцова. – Минск: БГУ, 2007. – 115 с. 9. Малкіна І.Б. *Міжнародні неурядові організації в сучасному міжнародному праві: дис... канд. юрид. наук* / І.Б. Малкіна. – М., 2001. 10. *Міжнародне право: підручник* / за ред. Ю.М. Колосова, В.І. Кузнєцова. – М., 2000 – 284 с. 11. *Міжнародні організації: навч. посіб.* / за ред. Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського, З. Кутайні – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 440 с. 12. *Міжнародні організації: навч. посіб.* / за ред. О.С. Кучика. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання України, 2007. – 749 с. 13. *Міжнародні неурядові організації: особливості виникнення та становлення:* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://otherreferats.allbest.ru/international/00154408_0.html. 14. *Міжнародні неурядові організації.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://ua-referat>. 15. *Мировая политика и международные отношения: учеб. пособ.* / под ред. С.А. Ланцова, В.А. Ачкасова. – СПб.: Питер, 2008. – 448 с. 16. *Неурядові міжнародні організації.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.nbuv.gov.ua>. 17. *Новакова О.В. Роль міжнародних організацій як суб'єктів світової політики* / О.В. Новакова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Polzap/2011_3/11novssp.pdf. 18. *Подшибякин С.А. Правовой статус международных неправительственных организаций* / С.А. Подшибякин. – М.: Юрлитинформ, 2006. 19. Циганкова Т.М. *Міжнародні організації: навч. посіб.* / Т.М. Циганкова, Т.Ф. Гордєєва. – К.: КНЕУ, 2001. – 340 с. 20. *Чернявська Л.Н. Роль міжнародних неурядових організацій у перебудові політичної системи світу в умовах глобалізації* / Л.Н. Чернявська // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр.* – К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2005. – Вип. 53 (Ч. I). – С. 95–104. 21. *Чернявська Л.Н. Суб'єктність міжнародних неурядових організацій у світовій політиці: дис ... канд. політ. наук: 23.00.04* / Л.Н. Чернявська. – Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – К., 2007. – 235 с. 22. *Шепелєв М.А. Теорія міжнародних відносин: підруч.* / М.А. Шепелєв. – К.: Вища шк., 2004. – 622 с. 23. <http://ebooktime.net/boo>.